

chs

ISSN 2490-3604(print)
ISSN 2490-3647(online)

Godina VII • Broj 4 (21) • Decembar 2022. god.
društvene i humanističke studije

ČASOPIS FILOZOFSKOG FAKULTETA U TUZLI

Tema broja:

Prilozi književnoj i
kulturnoj povijesti
bosanskohercegovačkih
Jevreja

Vol 7, No 4(21) (2022)

Društvene i humanističke studije DHS

DOI: <https://doi.org/10.51558/2490-3647.2022.7.4>

Table of Contents

Articles

- Political in Minor Literature: The Field of Jewish Literature in Bosnia and Herzegovina Between the Two World Wars 13-26
Damir Šabotić
- Three Literature Pictures of Jews and Muslims Co-existence in Ottoman Bosnia 27-50
Nehrudin Rebihić
- Narrative Re/Definition of Jewish-Bosnian Intracultural Identity 51-68
Šeherzada Džafić
- Perceptions of Jews in the Bosnian Franciscan Literary Tradition: From Anti-Judaism To Anti-Semitism? 69-88
Ena Begović-Sokolija
- Approach to Laura Papo's Dramatic Work: The Text and Its Meanings 89-102
Ana Cecilia Prenz Kopušar
- Bosnian Sephards in the Works of Laura Papo Bohoreta 103-116
Ana Cecilia Prenz Kopušar, Edina Spahić
- The Life Path of Javer Effendi Baruch During the Austro-Hungarian Administration 117-132
Stojanka Lužija
- The Articles about Jews from Bosnia and Herzegovina in the Zagreb Zionist Magazine Židov from 1917 to 1941 133-160
Ljiljana Dobrovšak
- Media Representation of the Jewish Community of Bosnia and Herzegovina: Content Analysis of Bosnian Daily Newspapers (2005-2021) 161-186
Mirza Mahmutović
- Jewish Religious Schools in Sarajevo until 1941: The Sephardic Yeshiva of Sarajevo (La Yeshiva De Saray) and the Jewish Secondary Theological Seminary in Sarajevo (El Seminario Rabbíniko Saraylisko) 187-196
Stevan Milovanović

DOI 10.51558/2490-3647.2022.7.4.117

UDK 930.85:323.15(497.6=411.16)“1878/1914“

Primljeno: 12. 08. 2022.

Izvorni naučni rad
Original scientific paper

Stojanka Lužija

ŽIVOTNI PUT JAVERA EFENDIJE BARUCHA U VRIJEME AUSTROUGARSKJE UPRAVE

Autorica na osnovu dostupne arhivske građe i periodike rekonstruiše životnu priču Javera efendije Barucha, jednog od najuglednijih i najimućnijih sarajevskih građana, u vrijeme austrougarske uprave Bosnom i Hercegovinom. Ličnost Javera ef. Barucha nije temeljno istraživana u dosadašnjoj historiografiji. Poznato je da je Baruch društveni ugled stekao još u vrijeme osmanske uprave. Nakon dolaska Austro-Ugarske u Bosnu i Hercegovinu on ne samo da je uspio da očuva i učvrsti svoju društvenu poziciju, nego je stekao i zavidno bogatstvo. Cilj ovog rada je da predstavi nesvakidašnji životni put jednog sarajevskog Sefarda. U radu se analizira njegov životni put od liferanta za vojne potrebe, zakupnika carine, sarajevskog gradskog zastupnika, pa do osuđenika za uvredu veličanstva. Na osnovu dostupne istorijske građe propituje se postojanje promjena u odnosu tadašnje uprave i društva prema Javer efendiji Baruchu nakon 1887. godine.

Ključne riječi: Javer efendija Baruch; Sefardi; Sarajevo; Bosna i Hercegovina.

1. UVOD

Jevrejska sefardska zajednica na prostoru Bosne i Hercegovine je prisutna još od sredine XVI vijeka. Njihovo trajno doseljavanje na područje Bosanskog sandžaka (od 1580. pašaluka) bilo je, između ostalog, posljedica pragmatične politike osman-

skih sultana, kao i povoljnog geostrateškog položaja Bosne u pogledu mogućnosti uspostave i razvoja trgovačke djelatnosti s jadranskim lukama. Tokom viševjekovnog suživota s drugim etničkim zajednicama doseljeni Sefardi su srasli s novom sredinom i njenim ljudima. U vrijeme osmanske uprave bosanski Sefardi su prigrlili orijentalni mentalitet u javnom djelovanju, dok su u domenu privatnog zadržali svoj jezik i kulturnu tradiciju. Sefardi su tokom vijekova imali važnu ulogu u privrednom razvoju Bosanskog pašaluka, a zauzimali su i značajno mjesto u društvenoj hijerarhiji.

Nakon Berlinskog kongresa (1878) i uspostave austrougarske uprave u Bosni i Hercegovini sefardska zajednica je uspjela da se prilagodi novonastalim okolnostima. Ni intenzivnije doseljavanje aškenaskih Jevreja, koje u to vrijeme počinje s područja Dvojne Monarhije, nije ugrozilo specifičan položaj koji su Sefardi uživali u trgovini i ondašnjem društvu, a prije svega u kolektivnoj memoriji drugih zajednica koje su živjele u Bosni.

U dosadašnjoj historiografiji o jevrejskoj zajednici u Bosni i Hercegovini u razdoblju austrougarske uprave nije mnogo pisano. Uglavnom je riječ o pojedinačnim naučnim člancima koji se bave određenim temama iz istorije jevrejske zajednice. Monografske publikacije s ovom tematikom su rijetke. Stoga ovom prilikom, pored neobjavljene doktorske disertacije Stojanke Lužije, *Austro-Ugarska i Jevreji u Bosni i Hercegovini*, valja pomenuti i znamenitu knjige Avrama Pinte, *Jevreji Sarajeva i Bosne i Hercegovine*. Takođe, možemo još istaći monografiju Francine Fridman (Francine Friedman) koja u pojedinim poglavljima govori o austrougarskoj upravi i Jevrejima (Pinto 1987; Friedman 2022; Lužija 2022).

Sefardska zajednica dala je čitavu plejadu važnih ličnosti koje su svojim djelovanjem uticale na istoriju Bosne i Hercegovine. Ovom prilikom odlučili smo se da istražimo život Javera efendije Barucha, ograničavajući posmatrani period na vrijeme od 1878. godine, pa sve do smrti glavnog protagoniste našeg rada. Ličnost Javera efendije nije u dosadašnjoj historiografiji temeljno istraživana. Razlog tome je i činjenica da se podaci o Javer efendiji nalaze raspršeni u istorijskim izvorima raznorodne provenijencije. Zbog toga je i cilj ovog rada da naučnu javnost upoznamo s nesvakidašnjom životnom pričom jednog sarajevskog Sefarda u doba austrougarske uprave Bosnom i Hercegovinom. Ključno istraživačko pitanje nastoji dati odgovor da li je došlo do određenih promjena u odnosu uprave, pa i ondašnjeg društva, prema Javer efendiji nakon dviju osuđujućih krivičnih presuda.

U ovom radu smo se opredijelili za biografsku metodu istraživanja, jer smo smatrali da nam ona otvara mogućnost ne samo da pobliže sagledamo život Javer efendije, nego da razumijemo i društvenu sredinu u kojoj je djelovao. Istražujući

životni put Javer efendije istovremeno smo nastojali posredstvom njegove biografske priče ukazati i na položaj jevrejske sefardske zajednice u ondašnjem društvu.

Javer efendija Baruch rodio se najvjerojatnije 1843. godine kao Salamon Elias Baruch. Mnogo poznatiji je bio pod svojim nadimkom Javer, koji u prevodu s persijskog znači ađutant, pomoćnik (Škaljić 1966: 365; Javna rasprava 1887a). Zbog čega je nosio ovaj nadimak nismo uspjeli utvrditi, ali je evidentno da je u izvorima i literaturi skoro uvijek umjesto ličnog imena korišten navedeni nadimak, pa ga je vjerovatno nosio od rane mladosti. Postoje tvrdnje da je Javer bio potomak znamenitog sarajevskog rabina Samuela, porijeklom iz Soluna, koji je djelovao u prvoj polovini XVII vijeka (Friedman 2022; Kamhi 1967; Pinto 1987). Javer efendija je bio oženjen Rahelom, s kojom je stekao devetoro djece. Poznato je da su ga nadživjela četiri sina i četiri kćeri (Izraelitička sefardička bogoštovna općina 1903). Podaci o Javerovom privatnom, porodičnom životu su zaista šturi, što svakako nije neobično za ondašnje društvo u kojem su u javnom diskursu čelnu ulogu imali punoljetni muškarci, dok se privatni život odvijao u užem porodičnom krugu.

U tom kontekstu moramo ukazati na još jednu specifičnost, a to je pripadnost vjerskoj opštini. Naime, Sefardi su još od XVI vijeka imali svoju vjersku opštinu u Sarajevu. Ona i njen Statut su 1882. godine zvanično priznati od strane austroougarske uprave (Statuten 1882). Tako da su sefardski Jevreji pored pozicije u sekularnom društvu imali i svoje mjesto unutar vjerske opštine, koja je bila zaštitnik njihovih prava i interesa.

2. JAVER EFENDIJA U VRIJEME OSMANSKE UPRAVE U BOSNI

Budući da je riječ o čovjeku koji je za života prvo bio podanik Osmanskog carstva, pa zatim Austro-Ugarske, neophodno je dati kraći uvid u taj raniji period njegovog života. Nemoguće je sagledavati drugu polovinu života Javer efendije, a ne skrenuti pažnju na njegovu mladost i zrele godine koje je proveo u Bosni kao podanik Osmanskog carstva. To su bile formativne godine kako za njegovu ličnost, tako i za njegov uspon u ondašnjoj društvenoj hijerarhiji. Sretna okolnost u tom pogledu je bilo vrijeme u kojem je Javer efendija rođen. Naime, riječ je o dobu tanzimata, koje je nagovijestilo novu eru u istoriji Osmanskog carstva. U pitanju je period između 1839. i 1876. godine, kada je donijet niz reformi s ciljem modernizacije osmanske države i društva, mada su temelji ovih reformi postavljeni čak pola stoljeća ranije. (Shaw 2005; Findley 2008; Quataert 2005).

Budući da su značajne promjene u organizaciji osmanskog društva nastupile uvođenjem tanzimata, samim tim i nemuslimanima je pružena prilika da zauzmu istaknutije pozicije u domenu javne uprave. Stoga su i Jevreji, Sefardi, počeli da aktivnije participiraju ne samo u trgovačkom, nego i u društvenom i političkom životu lokalnih zajednica. U tom pogledu tipična je ličnost Javera efendije Barucha.

Zna se da je u vrijeme osmanske uprave Baruch zbog izvrsnog poznavanja turskog jezika pored trgovačke djelatnosti obavljao i istaknute dužnosti i domenu javne uprave. Možda baš otuda potiče njegov nadimak, koji je vremenom zamijenio njegovo lično ime. Sarajevski nadržabin Moric Levi (Moritz Levy) u svojoj knjizi se pohvalno izražavao o Baruchu, naglašavajući da su on i Isak Salomon Salom 1877. godine bili među delegatima u prvom osmanskome sazivu Parlamenta (Levy 1911; Vilajetske vjesti 1877). Baruch je pred kraj osmanske uprave jedno vrijeme bio generalni sekretar (baščatip) i direktor Vilajetske štamparije (Pejanović 1952; Kamhi 2021), što samo dodatno potvrđuje tezu da je riječ o osobi koja je pored izvanrednih poslovnih sposobnosti uživala istaknut društveni status. Takođe, u vrijeme prodora austroougarskih okupacionih trupa, ljeta 1878, Javer efendija Baruch je 2. avgusta imenovan za jednog od devetorice gradskih vijećnika (Kapidžić 1963). Njihov glavni zadatak ogledao se u nastojanju da putem regrutacije i sakupljanja dobrovoljnih priloga pokušaju organizovati odbranu od nadolazećih austroougarskih okupacionih trupa.

Inače, porodica Baruch je imala razgranate trgovačke veze, što je i razumljivo, jer je od trgovačke djelatnosti poticala glavina njihove imovine. Poslovna mreža sezala je od Istanbula do Trsta, s tim što je ovaj potonji dobio prevagu na značaju od vremena austroougarske uprave. Međutim, ni porodica Baruch, kao ni većina ostalih sarajevskih sefardskih porodica, nije se željela samo ograničiti na trgovanje. Postojali su hvale vrijedni pokušaji da se zarađeni novac ulaže i u privredu, koja je realno gledajući, u Bosni tada bila slabo razvijena. Poslovna umješnost Javera efendije Barucha došla je naročito 1874. godine do izražaja. Naime, tada je bosanski paša pokušao osnovati konzorcijum za eksploataciju rudnog bogatstva željeza. Tom prilikom, pored dvojice paša, kao članovi konzorcijuma našli su se Đuzepe Salom Vita, trgovac iz Trsta, i Javer efendija. Iako Porta nije dozvolila da se ovaj plan ostvari značajna je društvena pozicija i Javerov uticaj, kao i poslovna preduzimljivost, budući da je tražio način da kapital stečen trgovinom uloži i u druge vidove privredne djelatnosti (Hadžibegović 1977). Javer efendija je u vrijeme osmanske uprave Bosnom uspio da se rano etablira kao važan činilac, ne samo u trgovačkoj razmjeni, nego je zahvaljujući zavidnom društvenom položaju obavljao i značajne upravne pozicije, kako u vremenu mira,

tako i u teškim trenucima za Bosanski pašaluk. Naravno, ni ugled, ni bogatstvo nisu došli preko noći. Iza njih su stajale decenije rada Javer efendije Barucha.

3. AUSTROUGARSKA UPRAVA I JAVER EFENDIJA BARUCH

Nakon uspostave austrougarske uprave (1878) Javer efendija Baruch je nastavio da se bavi trgovačkim poslovima, ali isto tako nastojao je da uz podršku nove administracije za sebe obezbijedi profitabilne poslove. Naime, proces uspostave i organizacije nove uprave odvijao se postepeno, u fazama. Upravo zbog toga su zadržani pojedini relikti osmanskog upravnog sistema, kao jedan od načina da se tranzicija u sistemu uprave provede sa što manje potresa. Jedan od takvih starih pravnih običaja jeste izdavanje prava prikupljanja državnih poreza i naknada putem licitacija. Arhivski izvori nam potvrđuju da je Javer efendija Baruch od početka austrougarske uprave bio zakupnik carine za uvoz robe u grad (maltarina), kao i poreza za oglašavanje (telalija) (Ravnateljstvo redarstva 1879). Pored trgovine, kao svog primarnog zanimanja, prikupljanje ovih poreza je za Barucha bilo samo privremeni, dodatni, izvor prihoda u sticaju novih društvenih i političkih okolnosti. Efendija se kao zakupnik maltarine pominje i 1881. godine (Odluka 1881; Tužba 1881). Ipak, godine koje su uslijedile pokazale su da samo trgovački promet za Javera efendiju Barucha može činiti siguran i stalan izvor prihoda.

Naročito je vrijeme vojne uprave (1878–1882) u Bosni i Hercegovini otvaralo mogućnost trgovcima da ostvare značajan profit, prvenstveno u liferacijama za potrebe okupacione vojske. Naime, konsolidacija i uspostava nove uprave, uz stalno stacionirani veliki kontingent okupacionih snaga, podrazumijevao je postojanje razrađene mreže snabdijevanja, kako za vojne, tako i civilne potrebe. Javerov brat Daniel je bio jedan od najvećih liferanata za vojsku i novu upravu. I Javer efendija se okušao u ovim poslovima, pa je poznato da je već u prvoj godini okupacije i on obavljao određene nabavke i dostave za vojne potrebe (Okružna oblast 1880). Javer i njegov brat Daniel su stečeni novac ulagali uglavnom u nekretnine. Tako su već 1880. godine zajednički kupili nekretnine u Sarajevu od Ahmeda Ičindića (Molba Javera i Daniela Baruha 1880a). Da bi nešto kasnije kupili i kuću od Osmana Ičindića u sarajevskoj Skender-pašinoj mahali (Molba Javera i Daniela Baruha 1880b). Sljedeće 1881. godine sam Javer je od Halida Bakarovića kupio kuću u centralnom gradskom području, Ćemaluši, u Hovadžije Kemaludin mahali (Kupoprodaja kuće 1881; Bejtić 1973: 16).

Kupovina nekretnina bila je siguran način, ne samo za ulaganje stečenih novaca, već je pružala mogućnost da se ostvarena dobit i uveća. Naime, austrougarska uprava je imala velikih poteškoća s iznalaskom prostora za ukonačavanje službenika, činovnika, oficira i vojnika. Uzimanje privatnih kuća pod najam za ove potrebe pokazalo se kao dobro, doduše, privremeno rješenje. Poznato je da je i Javer efendija Baruch jednu od svojih kuća, onu u ulici Terezija 97, 1881. godine izdao upravi koja je tu uselila šest činovnika i smjestila Katastralno ravnateljstvo (Zemaljska vlada Sarajevo 1881). U istoj ulici, na broju 44, kod Drvenija mosta, Javer efendija je posjedovao još jednu kuću. Riječ je bila o impozantnoj trospratnoj građevini, sagrađenoj u stilu neoromantizma. Od kada se ona nalazila u njegovom vlasništvu nije poznato. I ona je takođe data pod najam novoj upravi koja je tu smjestila Mjesno vojno zapovjedništvo. Objekat je bio u Javerovom vlasništvu do 1898. godine kada ga isti prodaje Vrhbosanskoj nadbiskupiji. Nadbiskup Josip Štadler (1881–1918) nije mijenjao namjenu kupljenog objekta i nastavio je da ga daje u najam vojnoj upravi (Jusić 2015). Vjerovatno su još neke od Javerovih kuća date pod najam novoj upravi.

Baruch je posjedovao i kuću na zelenom mejdanu u Sarajevu koju je dovršio 1884. godine. On tada ne samo da je uložio novac za gradnju ovog objekta, nego je tom prilikom velikodušno dao i novčanu pomoć za sanaciju glavne vatrogasne kasarne i njene kule koje su se nalazile nasuprot novoizgrađene kuće. S tim u vezi, Vatrogasno društvo je u dnevnim novinama objavilo javnu zahvalu “poznatom sarajevskom građaninu” Javer efendiji (Javna zahvala 1884).

Austrougarska uprava je nakon nekoliko godina rada uspjela da uspostavi efikasan upravni sistem, pa je između ostalog, počela da donosi i zakonska rješenja kojima bi osigurala red u društvenim, upravnim, sudskim, finansijskim, pa i privrednim prilikama. Važnu promjenu za trgovačko-zanatske poslove označilo je donošenje *Trgovačkog zakona za Bosnu i Hercegovinu*, 23. juna 1883. godine. Njime je austro-ugarska uprava uvela zakonsku obavezu upisa svih trgovačkih i zanatskih radnji u sudske registre (*Sammlung der Gesetze und Verordnungen* 1883). Upravo zahvaljujući ovakvoj legislativi i Javer efendija Baruch je u martu 1884. godine kod Okružnog suda registrovao trgovinu “za dobavu robe” (Okružni sud 1884). Detaljnijih podataka o kapitalu kojim je “trgovina” raspolagala nemamo, ali svakako je bila riječ o veletrgovačkoj radnji, koja se još od ranije bavila i nabavkom robe i njenom prodajom. Roba je uvožena iz većih centara Dvojne Monarhije ili u manjem obimu dopremana iz drugih gradova Bosne i Hercegovine.

Sve navedeno potvrđuje da je ličnost Javer efendije Barucha bila zaista kompleksna. Njegova svestranost je došla na vidjelo upravo u prvim godinama austrougarske

uprave. On ne samo da je imao značajnu ulogu u trgovačkom prometu i uopšte privrednom usponu Sarajeva, nego je bio i značajan činilac u sarajevskom političkom životu, dobrim dijelom i zbog toga što je uživao poštovanje kao nekadašnji narodni predstavnik u osmanskome Parlamentu, a bio je i cijenjena ličnost u privrednom i društvenom životu glavnog grada. Javer efendija se našao u prvom sazivu sarajevskog Gradskog vijeća, čije članove je imenovala nova uprava. Austroougarska uprava je pri organizaciji gradske vlasti prije svega bila pragmatična i nije uzela za zlo učešće Javer efendije, kao i još nekih imenovanih vijećnika, u organizaciji pokreta otpora okupaciji. Iako su ingerencije ovog prvog Gradskog vijeća bile prilično ograničene *Provizornim statutom za grad Sarajevo*, (Sammlung der für Bosnien und die Herzegovina erlassenen Gesetze, Verordnungen und Normalweisungen 1878: 585–586), ono je imalo zapaženu ulogu i u obnovi Sarajeva, nakon razornog požara koji je izbio u ljeto 1879. godine. U ovoj katastrofi prema pisanju Hamdije Kreševljakovića (1969) stradale su čak 304 kuće i više od 400 dućana. Od strane Zemaljske vlade Javer efendija je kao gradski vijećnik imenovan za jednog od članova komisije za obnovu razorenog grada (Zemaljska vlada Sarajevo 1879), budući da je trebalo obezbijediti što normalnije funkcionisanje života u gradu, a istovremeno otpočeti i proces obnove prije dolaska zime.

Vidimo da je Javer efendija Baruch veoma brzo uspio da uspostavi dobre odnose s novom upravom, koja je uvidjela i njegov društveni ugled imenujući ga na važne upravne pozicije u gradu. Ni trgovačka djelatnost Javer efendije nije ispaštala, nego je donosila i više prihode nego ikada ranije, o čemu svjedoči ulaganje sredstava u kupovinu nekretnina. Činilo se da ništa ne može ugroziti status Javer efendije. Ipak, nadolazeće godine su pokazale suprotno.

Ključni događaj koji je odredio njegovu sudbinu i ostatak život bila je tužba za uvredu Veličanstva. *Sarajevski list* je na svojim stranicama donio vijest o ovom događaju. Prema njegovom pisanju, na ulici 14. aprila 1887. godine Javer efendija je pred komisijom Gradskog poglavarstva „izustio pogrdne riječi protiv Previšnje osobe vladareve”. Naime, u skladu sa Krivičnim zakonom iz 1879. godine prema članu 110, tačka druga, svaka uvreda protiv vladara, kao i članova vladarske kuće smatrana je kažnjivom (Sammlung... 1880: 97). Već 28. aprila je pred Okružnim sudom u Sarajevu održano suđenje, koje je zbog osjetljivosti merituma samog predmeta bilo zatvoreno za javnost. Iako je okrivljenik poricao učenje djela, ipak su svjedoci optužbe, gradski mjernik J. Czerny i bilježnik P. Stanišić, tvrdili suprotno. Tada je donijeta i presuda kojom je Javer efendija Baruch proglašen krivim i osuđen je na šest mjeseci tamnice uz snošenje sudskih troškova (Iz sudnice 1887a). Međutim,

osuđenik nije odmah upućen na izdržavanje kazne, budući da je kod Vrhovnog suda uložio žalbu na presudu. Dok se čekala presuda po žalbi, eskalirao je porodični sukob između braće Javera i Daniela Barucha.

Iako su od početka austroougarske uprave braća Javer i Daniel povremeno poslovno saradivali, pa čak i zajednički ulagali stečeni kapital, početkom 1886. godine među njima je došlo do svađe. Prema pisanju ondašnje štampe Javer je u martu 1886. godine prijavio brata vojsci zbog malverzacija prilikom prodaje brašna. Istragom njegova krivica je dokazana i on je bio ukoren uz obavezu da plati 263 forinte odštete i time je ta stvar za upravu stavljena *ad acta* (Iz sudnice 1887b). Važno je naglasiti da ugovori nisu raskinuti. Vjerovatno je razlog tome što je Daniel još od početka okupacione uprave uspio da osigura svoj monopol u liferacijama, prvenstveno onima namijenjenim za vojne potrebe. Tako da ukor i dosuđena odšteta nisu uzdrmali njegov privilegovani status. Međutim, odnos među braćom Jeverovim potkazivanjem Daniela je bio trajno narušen. S druge strane, uprava je nakon ovog incidenta pažljivije počela da nadgleda i istražuje poslovanje kod liferacija za vojne potrebe.

Konačno, nadzor i otvorena istraga su donijeli rezultate, tako da se dva mjeseca nakon presude za "uvredu Veličanstva" Javer efendija ponovo našao na optuženičkoj klupi. Naime, protiv njegovog brata Daniela pokrenut je veliki sudski proces zbog malverzacija prilikom snabdijevanja vojske brašnom. Kao jedan od okrivljenih naveden je i Javer. Veliki broj svjedoka potvrđivao je tezu optužbe o malverzacijama i dokazano je postojanje čitave mreže sumnjivih poslova u drugim gradovima Bosne i Hercegovine kojom je Daniel rukovodio. Prema optužnici Javer se sumnjičio da je u periodu novembra 1880. do septembra 1885. "kao ortak i zastupnik svoga brata Daniela primao komisije" i pokazivao im brašno boljeg kvaliteta, te zatim da je od novembra 1881. do kraja 1883. godine kao vojni liferant u Banju Luku dostavljao četama "mlivo" lošijeg kvaliteta (Javna rasprava 1887b). Naposljetku, na kaznu zatvora su osuđeni: Daniel Baruch na pet godina teške tamnice i saučesnici takođe na zatvorske kazne, među kojima i Javer na pet mjeseci tamnice (Iz sudnice 1887c).

Dvije krivične presude sa dosuđenim zatvorskim kaznama u toku samo jedne godine uništile su decenijama brižljivo građen ugled Javer efendije Barucha. Iako je žalbeni postupak otvarao mogućnost ukidanja ili makar umanjenja dosuđenih kazni on nije mogao rehabilitovati narušen društveni status Javer efendije. Pred dvjema krivičnim presudama sve njegove ranije društvene zasluge padale su u vodu. Za konzervativnu sredinu češće je društvena osuda imala značajnije i trajnije reprekusije za ugled neke osobe, nego krivična presuda. Javerovi pokušaji žalbe na presudu, a samim tim i indirektno nastojanje rehabilitacije ugleda, nisu urodili plodom.

Nakon godinu dana od prve presude, dana 7. marta 1888. godine, Vrhovni sud je potvrdio prvobitnu presudu Okružnog suda od šest mjeseci teške tamnice za “uvredu Veličanstva” (Iz vrhovnog suda 1888). Međutim, prvo je trebao odslužiti kaznu za pronevjeru novca prilikom liferacija za vojne potrebe, budući da je najvjerojatnije u međuvremenu donijeta i konačna odluka Vrhovnog suda i u predmetu Baruch.

Možemo pretpostaviti da je Javer efendija Baruch još krajem 1888. godine bio na slobodi, budući da je u decembru iste godine dao izdašan prilog od čak 50 forinti za gradnju sirotinjske kuće u Sarajevu (Iskaz dobrovoljnih priloga za podizanje sirotinjske kuće 1888). Možda je upravo davanjem ovako visokog priloga pokušao popraviti svoj poljuljani ugled i pokazati lokalnoj sredini da i dalje raspolaže sa značajnim bogatstvom. Bilješka o datom dobrovoljnom prilogu je posljednji pomen Javer efendije prije njegovog ponovnog odlaska u zatvor.

Prema dostupnoj arhivskoj dokumentaciji vidljivo je da je Javer efendija od početka 1889. godine počeo da izdržava svoju šestomjesečnu kaznu za uvredu Veličanstva. Njegov sin Elias je u maju 1889. godine pisao caru Francu Jozefu I (1848–1916) moleći ga da njegovom ocu, zbog narušenog zdravlja, oprostí pola kazne, a kao dokaz je priložio medicinski izvještaj o pogoršanom očevom zdravstvenom stanju. Molba nije uvažena, ali je samo njeno upućivanje otvorilo istragu protiv Javerovog sina budući da se sumnjalo u vjerodostojnost medicinske dokumentacije. Ljekar koji je potvrdu izdao, poznavao je pacijenta i već je imao uvid u njegovo zdravstveno stanje i prije nego je ovaj zatvoren (Protocoll 1889).

Naime, upravnik Vilajetske bolnice i specijalista za “nervne bolesti” dr Karl Bajer (Karl Bayer) je u detaljnoj anamnezi Javerovog zdravstvenog stanja između ostalog naveo da osuđenik ima “začepljena pluća” usljed emfizema pluća, zatim ubrzan rad srca, te mišićnu slabost, kao i probleme sa cirkulacijom krvi, čime se htjelo implicirati da postoji opasnost od moždanog udara, ali isto tako i “pomračenja svijesti” (Ärztliches Zeugnis 1889).

U pogledu psihičkog stanja ljekar je upisao sljedeće karakteristike za Javera: abnormalna temperamentnost, kao i tvrdoglavost. Ljekar je takođe konstatovao da Javer efendija ima nasljedne predispozicije za “pomračenje svijesti” usljed epileptičnog napada, a utvrđena je zavisnost od alkohola, mada kako ljekar navodi, u manjoj mjeri, kao i manja neuroza. Zbog svega navedenog dr Bajer je smatrao da je osuđenik svoje djelo uvrede Veličanstva učinio u afektu (Ärztliches Zeugnis 1889). Poseban dio medicinskog izvještaja odnosio se na zdravstveno stanje osuđenika u samom zatvoru. Tom prilikom dr Bajer je kod Javer efendije zabilježio nedostatak

sna uprkos upotrebi "narkotičkih sredstava", potpuni manjak apetita, kao i prisutnu nervozu (Ärztliches Zeugnis 1889).

Iz predočene dokumentacije vidljivo je da je Javer efendija Baruch i prije dolaska u zatvor imao značajne zdravstvene probleme, koji su prema doktorovim tvrdnjama indirektno uticali i na njegovo ponašanje. Ono što je značajno istaći je činjenica da se u zatvoru njegovo psihičko stanje pogoršalo. Vjerovatno su tome doprinijeli i sami uslovi u kaznionici, ali i saznanje kod samog Javera efendije da je od cijenjenog člana društva, pripadnika trgovačke elite ondašnjeg Sarajeva, postao osuđenik čiji ugled je trajno urušen.

Kako molba za pomilovanje nije uvažena Javer efendija Baruch je vjerovatno tek u avgustu 1889. godine izašao iz zatvora. Nakon izdržane zatvorske kazne vijesti o Javeru su sporadične. Njegovo ime se pojavljuje uzgredno u tadašnjoj periodici. Međutim, on više nema prominentnu ulogu u društvu, kao ni u samoj sefardskoj zajednici. Svojevrsnim prećutnim ostrakizmom odstranjen je iz gradske elite.

Pored trgovačkih poslova i dalje se bavio davanjem nekretnina pod najam. Tako je u avgustu 1889. godine Moric Vajs otvorio "Centralnu kavanu" u Baruchovoj kući na Apelovom keju (danas Obala Kulina bana, prim. aut.) (Otvaranje kavane 1889). I narednih godina je nastavio intenzivnije da ulaže novac u nekretnine, naročito u centralnom gradskom području. Javer efendija Baruch je 1890. godine kupio od Saliha Devlića manji prizemni objekat koji se sastojao od tri cjeline. Iste godine u novembru mjesecu od Mujage Mule Mašića je kupio susjednu parcelu. Na njoj je Baruch podigao novu kuću, za koju se pretpostavlja da je u prizemlju imala poslovni prostor, dok se na spratu nalazio stambeni dio. Riječ je o masivnom objektu građenom od cigle, s viševodnim krovom pokrivenim biber crijepom. Ove nekretnine nalazile su se u ulici Nova testa, danas Telali (Fejzić 2018). I pored narušenog ugleda ovo dokazuje da je Javer efendija još uvijek raspolagao sa značajnim novčanim sredstvima, te da je nakon izlaska iz zatvora bez smetnji nastavio da se bavi trgovačkom djelatnošću. I dalje je vodio poslove iz radnje registrovane davne 1884. godine. Još je 1901. godine ova radnja radila i bila je upisana u sudski registar s njim kao vlasnikom (Iskaz svih protokoliranih... 1902).

Sporadične vijesti o Javer efendiji Baruchu nastavile su se i tokom 90-ih godina XIX vijeka. Pouzdano se zna da je 1890. godine Javer bio na slobodi. Naime te godine je dao pozamašan prilog u iznosu od 30 forinti za kupovinu drva sarajevskoj sirotinji (Iskaz 1890). Narednih pet godina ne nailazimo na pomen Javera efendije. Ovo odsustvo informacija o njemu u društvenom životu bitan je pokazatelj statusa koji je nakon izdržavanja zatvorskih kazni uživao u zajednici. Naime, u to vrijeme, tačnije

1892. godine, osnovano je najznačajnije jevrejsko dobrotvorno društvo “La Benevolencija”. Na spisku od 12 osnivača, uglednih članova sefardske zajednice, nema Javer efendije (Pinto 1987). Iako je još uvijek bio član Sarajevske sefardske opštine, njegovo ime nije se dobro kotiralo kod same uprave, koja je trebala da odobri Statut novog društva. Vjerovatno zbog toga njega nema među osnivačima društva. Tri godine kasnije u *Sarajevskom listu* Javer se ponovo nalazi na spisku dobrotvora za nabavku ogreva za sirotinju i tom prilikom je darovao 10 forinti (Darovi za nabavu drva 1895). Iako oskudni, ovi podaci potvrđuju da je Javer efendija i nakon izlaska na slobodu velikodušno nastojao da pomaže drugima. Međutim, to nije popravilo njegov društveni status. Pokazalo se da nakon 1887. godine ni unutar same sefardske zajednice više nije imao značajnu ulogu. Valja imati na umu da je vjerovatno sama vjerska opština vodeći se pragmatizmom odlučila da se uzdrži od angažovanja Javer efendije, jer je znala da on nakon zatvora više ne uživa povjerenje kod austroougarske uprave. I on sam, sve rjeđe vidljiv na javnoj sceni, okrenuo se trgovini.

Arhivski dokumenti potvrđuju da njegov materijalni položaj i pored odsluženja zatvorske kazne i svih društvenih reprekusija koje je ona nosila, nije bio ugrožen. Čak štaviše, nakon njegove smrti ostavinskom raspravom njegovim trima udanim kćericima je isplaćena suma od po 18.000 kruna (ukupno 54.000) što je ogromna cifra za ondašnje prilike i to je bio samo dio imovine, koji je ostao iza Barucha (Izraelitička sefardička bogoštovna općina 1903).

Javer efendija Baruch je preminuo 1. juna 1902. godine u Sarajevu. Sahranjen je sutradan na jevrejskom groblju na Kovačićima (Gelez 2016; Sarajevo 1902). Indikativno je da *Sarajevski list* kao zvanično glasilo nije donio ni jedan redak o smrti ovog istaknutog građanina, dok su se u isto vrijeme bilježili smrtni slučajevi u širim porodicama pojedinih činovnika ili pak smrti široj čitalačkoj publici nepoznatih pojedinaca iz malih, lokalnih, sredina. A o pojedinim ličnostim su i nakon sahrane izlazile vijesti u nastavcima kojima se slavio njihov život (S. I. Salom). Ovo je bio jasan pokazatelj narušenog statusa Javer efendije Barucha u ondašnjem društvu, kao i nedvosmislena potvrda da i nakon odsluženja zatvorske kazne u očima javnosti i austroougarske uprave on nikada nije bio, niti je mogao biti rehabilitovan.

Dok zvanična štampa u Bosni i Hercegovini ćuti o Javeru efendiji, o njegovoj smrti saznajemo iz stranih jevrejskih novina kao što je bio *Dr Bloch's oesterreichische Wochenschrift* (Sarajevo 1902). U nekoliko redova o Javerovoj smrti izvjestio je i jevrejski list iz Sent Luisa (Foreign news 1902: 8) što samo dodatno potvrđuje tezu da je riječ o eminentnoj ličnosti iz sefardskog društvenog kruga.

Indikativno je da je jedan od najbogatijih ljudi u Bosni i Hercegovini, nekadašnji pripadnik sarajevske gradske trgovačke elite umro tiho. Izostali su zvanični panegirici kojima bi se slavio njegov neobičan životni put, te značaj koji je imao u lokalnoj sredini, kao i uticaj koji je ostavio na istu.

ZAKLJUČAK

Život Javer efendije Barucha u vrijeme austroougarske uprave obilježen je jasnom razdjelnicom dva perioda – do 1887. i vremenom nakon te granične godine. Do krivičnih sudskih procesa Javer efendija je uživao zavidan društveni status, politički uticaj i veliko bogatstvo. Istini za volju, temelji tom istaknutom položaju u ondašnjem društvu postavljeni su još u vrijeme osmanske uprave. Javer efendija je bio uvaženi član sarajevske gradske elite. Njegovo učešće u političkom životu Sarajeva bilo je samo još jedna potvrda visokog povjerenja koje je uživao kod austroougarske uprave. Takođe, u samom Sarajevu bio je visoko cijenjen zbog svoje darežljivosti, marljivosti, bogatstva i besprijealnog ugleda.

Nakon krivičnih presuda drastično se mijenja odnos uprave, ali i ondašnjeg društva, prema njemu. On biva od strane austroougarske vlasti nezvanično označen kao kompromitovana osoba kojoj se više ne može vjerovati. Do kraja života stigmatiziran je kao bivši osuđenik i zatvorenik. U lokalnoj, konzervativnoj sredini, to je bio neizbrisiv žig. S druge strane, i unutar Sarajevske sefardske opštine pokazalo se da on više ne uživa ni raniji ugled, ni status, u toj zajednici. Formalno nije mogao biti isključen iz opštine, jer je sve svoje obaveze u skladu sa Statutom izvršavao, ali više nije imao zapaženu ulogu. Budući da je vjerska opština zavisila od austroougarske uprave njen uzdržani odnos prema Javer efendiji može se posmatrati i u tom kontekstu.

Javer efendija Baruch tako biva skrajnut je na marginu društvenih dešavanja. On sam nastavlja život i rad u tišini koja mu je bila dijelom nametnuta, a vjerovatno ju je djelimično i sam izabrao. Raniji ugled i istaknuti položaj kod austroougarske uprave nije uspio povratiti.

NEOBJAVLJENI IZVORI

1. Arhiv Bosne i Hercegovine u Sarajevu (ABH), Fond Zemaljska vlada Sarajevo (ZVS 1)
2. ABH, ZVS 1, k. 17, 13/57, 1882: Statuten für die spaniolisch-israelitische Cultusgemeinde in Sarajevo (18.12.1882).
3. ABH, ZVS 1, k. 97, 113 27/7, 1889; Ärztliches Zeugniß (25. 4. 1889).
4. ABH, ZVS 1, k. 97, 113 27/7, 1889; Protocoll vom 27. Mai (27. 5. 1889).
5. ABH, ZVS 1, k. 77, 7 4/12, 1903; Izraelitička sefardička bogoštovna općina u Sarajevu - Veleslavnom vladinom povjerenstvu u Sarajevu (23. 2. 1903).
6. Historijski arhiv Sarajevo (HAS), Fond Gradsko poglavarstvo (GP)
7. HAS, GP, 1648/1879, 28.maj. RR-GP
8. HAS, GP 3015/1879, 11. avgust, ZVS-GP
9. HAS, GP, 2607/1881, 3. maj ZVS-GP
10. HAS, GP, 4610/1881; 4611/1881, 20. jul, Odluka, tužba

OBJAVLJENI IZVORI

1. Provisorisches Statut für die Errichtung einer Gemeindevertretung in der Stadt Sarajevo vom 22. August 1878, in: *Sammlung der für Bosnien und die Hercegovina erlassenen Gesetze, Verordnungen und Normalweisungen, I Band*, Wien
2. Strafgesetz über Verbrechen und Vergehen, in: *Sammlung der für Bosnien und die Hercegovina erlassenen Gesetze, Verordnungen und Normalweisungen, II Band*, Wien
3. Trgovački zakon za Bosnu i Hercegovinu, in: *Sammlung der Gesetze und Verordnungen für Bosnien und die Hercegovina*, Sarajevo

ŠTAMPA

1. Javna zahvala (1884, 14. maj), *Sarajevski list*
2. 1076/gr. (1884, 3. april), *Sarajevski list*
3. Iz sudnice (1887a, 29. april), *Sarajevski list*
4. Iz sudnice (1887b, 24. jun), *Sarajevski list*
5. Iz sudnice (1887c, 30. jul 1887), *Sarajevski list*
6. Javna rasprava (1887a, 22. jun), *Sarajevski list*

7. Javna rasprava (1887b, 20. jun), *Sarajevski list*
8. Iskaz svih protokoliranih ... (1902), *Bosnischer Bote*

ŠTAMPA PREUZETA S INTERNETA

1. Vilajetske vjesti (1877, 6. februar), *Bosna* <http://www.infobiro.ba/article/706889> pristupljeno 21. 6. 2022.
2. Iskaz dobrovoljnih priloga za podizanje sirotinjske kuće (1888, 9. decembar 1888), *Sarajevski list* <http://www.infobiro.ba/article/1032460> pristupljeno 25. 7. 2022.
3. Otvaranje kavane (1889, 4. avgust), *Sarajevski list* <http://www.infobiro.ba/article/550067> pristupljeno 27. 7. 2022.
4. Iskaz (1890, 16. novembar 1890), *Sarajevski list* <http://www.infobiro.ba/article/670077> pristupljeno 20. 7. 2022.
5. Darovi za nabavu drva (1895, 21. mart), *Bošnjak* <http://www.infobiro.ba/article/1066299> pristupljeno 21. 6. 2022.
6. Sarajevo (1902, 13. jun), *Dr Bloch's oesterreichische Wochenschrift. Central-Organ für die gesammten Interessen des Judenthums*, 402. <https://sammlungen.ub.uni-frankfurt.de/cm/periodical/pageview/3036407?query=javer%20baruch> pristupljeno 22. 7. 2022.
7. Foreign news (1902, 4. jul), *The jewish voice*, <https://www.nli.org.il/en/newspapers/tjewvc/1902/07/04/01/?a=d&d=tjewvc19020704-01&e=-----en-20-1-img-txIN%7ctxTI-+baruch%2c+sarajevo-----1> pristupljeno 22. 7. 2022.

LITERATURA

1. Fejzić, Emir, Irma Fejzić (2018), *Sarajevska čaršija. Od Mustaj-pašinog mejdana do Telala*, Arhitektonski fakultet Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo
2. Findley, Carter Vaughn (2008), "The Tanzimat", in: Reşat Kasaba (ed.), *The Cambridge History of Turkey. Turkey in the Modern World, Volume 4*, Cambridge University Press, Cambridge - New York, 11–37.
3. Friedman, Francine (2022), *Like Salt for Bread. The Jews of Bosnia and Herzegovina*, Koninklijke Brill NV, Leiden
4. Gelez, Philippe (2016), "Towards a Prosopography of the Deputies from Bosnia-Herzegovina in the first Ottoman Parliament", in: Christoph Herzog,

- Malek Sharif (eds.), *The First Ottoman Experiment in Democracy*, Ergon Verlag Würzburg; Orient-Institut Istanbul, Würzburg, 223–253.
5. Hadžibegović, Ilijas (1977), "O privrednim prilikama u Bosni i Hercegovini posljednjih decenija osmanske vladavine", *Prilozi*, 13, 97–131.
 6. Jusić, Senada (2015), *Žuta zgrada pored Miljacke. JU Srednja škola poljoprivrede, prehrane, veterine i uslužnih djelatnosti Sarajevo*, Posebna izdanja 7, Historijski arhiv Sarajevo, Sarajevo
 7. Kamhi, David (2021), "Neki aspekti zajedničkog života Jevreja i muslimana od Medine preko Endelusa, Osmanske imperije do Bosne i Hercegovine", u: Dževada Šuško (ur.), *Suživot Jevreja i muslimana u Bosni i Hercegovini*, El-Kalem, Sarajevo, 19–46.
 8. Kamhi, Haim (1967), "Sarajevski rabini", u: Samuel Kamhi (ur.), *Spomenica 400 godina od dolaska Jevreja u Bosnu i Hercegovinu*, NIP Oslobođenje, Sarajevo, 273–278.
 9. Kapidžić, Hamdija (1963), "Sarajevo u avgustu 1878. godine", *Prilozi za proučavanje istorije Sarajeva*, 1, 117–131.
 10. Kreševljaković, Hamdija (1969), *Sarajevo u vrijeme austroougarske uprave (1878–1918)*, Arhiv grada Sarajeva, Sarajevo
 11. Levy, Moritz (1911), *Die Sephardim in Bosnien. Ein Beitrag zur Geschichte der Juden auf der Balkanhalbinsel*, Kajon Verlag, Sarajevo
 12. Lužija, Stojanka (2022), *Austro-Ugarska i Jevreji u Bosni i Hercegovini (1878–1914)*, doktorska disertacija, Univerzitet u Beogradu, Filozofski fakultet, Beograd
 13. Pejanović, Đorđe (1952), *Štamparije u Bosni i Hercegovini 1529–1951*, Svjetlost, Sarajevo
 14. Pinto, Avram (1987), *Jevreji Sarajeva i Bosne i Hercegovine*, Veselin Masleša, Sarajevo
 15. Quataert, Donald (2005), *The Ottoman Empire 1700-1922*, 2nd edition, Cambridge University Press, Cambridge - New York
 17. Shaw, Stanford, Ezel Kural Shaw (2005), *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey, Volume II: Reform, Revolution, and Republic; The Rise of Modern Turkey, 1808-1975*, Cambridge University Press, Cambridge - New York
 18. Škaljić, Abdulah (1977), *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku*, Svjetlost, Sarajevo

THE LIFE PATH OF JAVER EFFENDI BARUCH DURING THE AUSTRO-HUNGARIAN ADMINISTRATION

Summary:

Based on available archival material and periodicals, the author reconstructs the life story of Javer Effendi Baruch, one of the most respected and wealthy citizens of Sarajevo, during the Austro-Hungarian administration of Bosnia and Herzegovina. The personality of Javer Eff. Baruch has not been thoroughly researched in the historiography so far. It is known that Baruch gained a social reputation during Ottoman rule. After the arrival of Austria-Hungary in Bosnia and Herzegovina, he not only managed to preserve and strengthen his social position but also acquired enviable wealth. This paper aims to present the unusual life path of a Sephardic from Sarajevo. The paper analyzes his life path from a supplier for military needs, a customs tenant, a Sarajevo city councilor, to a convict for insulting majesty. Based on the available historical materials, the existence of changes in the relationship between the then administration and society towards Javer Effendi Baruch after 1887 is examined.

Keywords: Javer Effendi Baruch; Sephardi; Sarajevo; Bosnia and Herzegovina

Adresa autorice
Author's address

Stojanka Lužija
Univerzitet u Banjoj Luci
Filozofski fakultet
stojanka.luzija@ff.unibl.org